

PAPER DETAILS

TITLE: SOSYO-KÜLTÜREL İLİSKİLER BAĞLAMINDA 15.YÜZYIL - 16.YÜZYILIN İLK
ÇEYREGİNDE ANADOLU'DAN AZERBAYCAN'A TÜRKMEN GÖÇLERİ

AUTHORS: Bilal DEDEYEV

PAGES: 103-126

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581024>

SOSYO-KÜLTÜREL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA 15.YÜZYIL - 16.YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE ANADOLU'DAN AZERBAYCAN'A TÜRKMEN GÖÇLERİ

Bilal DEDEYEV*

Öz

Anadolu ve Azerbaycan'da yaşanan bazı siyasi gelişmeler ve Azerbaycan orjinli tarikatlardan Safevilik'in etkisiyle 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın ilk çeyreğinde bu iki coğrafya halkı arasında sosyo-kültürel ilişkiler bağlamında birtakım yerdeğişmeler yaşanmıştır. Özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısında gerek Safevî propagandasının Anadolu'da artması ve gerekse Osmanlı Devleti'nde yaşanan yeniden yapılanmalar nedeniyle ortaya çıkan böylesine toplu göçler, Osmanlı toprakları ile Azerbaycan sahasında sosyo-kültürel değişikliklerin yaşanmasında basamak rolü oynamıştır. Bu dönemde Anadolu'dan Azerbaycan'a çok sayıda Türkmen aşireti, Safevî Tarikatı müntesibi olarak göç etmiş ve bunlar Safevîler'in asli gücünü oluşturmuştur. Osmanlı yöneticilerince alınan tüm önlemlere rağmen, Anadolu'dan Azerbaycan'a olan göç önlenememiştir. Böylece, merkezi Erdebil olan Safevî Tarikatı'nın güçlenmesi sonucunda Osmanlı teabası bazı Türkmen gruplar Şah İsmail'e desteklerini artırmış ve bu durum Safevî Devleti'nin kuruluşunda etkili olmuştur. Kısa bir zamanda güçlü hale gelen Safevî Devleti, 1510'dan sonra açıkça Osmanlı Devleti'ni içten tehdit etmeye başlamıştır. II. Bayezid'in yaşlı ve derviş meşrep durumu, bu dönemde Safevîler'in Osmanlı'daki faaliyetlerini bir nevi kolaylaştırmıştır. Sultan Selim, başlattığı siyasi, dini, ekonomik, millî ve askerî önlemler sonucu 1514'te gerçekleşen Çaldıran zaferiyle Safevî yayılcılığının önüne kısmen de olsa geçebilmişse de devlet politikası haline gelen Safevilik, Osmanlı Devleti'ndeki etkilerini Celali isyanları ile devam ettirmiş ve Safevî Devleti'ne Anadolu'dan göçler, 16. yüzyıl boyunca sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Osmanlı Devleti, Safevîler, Anadolu Türkmen aşiretleri, toplu göçler

THE TURKMEN MIGRATIONS FROM ANATOLIA TO AZERBAIJAN IN THE XVTH AND BEGINNING OF THE XVITH CENTURIES IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL RELATIONSHIPS

Abstract

Because of some political developments in Anatolia and Azerbaijan, and with the impact of Azerbaijan-based Safavi religious sect in the XVth century and at the beginning of the XVIth there were several displacements between these two regions in the context of socio-cultural relationship. Especially, in the second half of the XVth century there were such mass migrati-

* Doç.Dr., Qafqaz Üniversitesi, Sosyal ve Humanitar Bilimler Enstitüsü, Karabağ Araştırmaları Şubesi, Bakü/Azerbaycan, bdedeyev@qu.edu.az
DOI: 10.12973/hbvd.77.184

ons because either the increasing of Safavi propaganda in Anatolia or reconstructing in the Ottoman, played a great role in socio-economic exchange between the Ottoman and Azerbaijan. In this period, many Turkmen tribes moved from Anatolia to Azerbaijan as the Safavi followers and formed the main power of Safavids. Despite the preemptive measures by the Ottoman rulers, the movement from Anatolia to Azerbaijan was not prevented. Consequently, with the strengthening of Safavi religious sect in the capital of Ardabil, some Turkmen groups that were the Ottoman subjects, increased their support to Shah Ismail and this situation played a great role in the establishment of Safavi State. In a short period of time, becoming stronger, Safavids started to threaten the Ottoman Empire openly after 1510. The age and dervish factor of Bayazid the II facilitated the Safavids activities in the Ottoman. With the victory of Chaldiran in 1514 as the result of political, religious, economic, national and military measures by Sultan Selim, the plunder of Safavids was partially prevented, but as the state policy the Safavids continued their impact on the Ottoman with the Celali rebels and the movements from Anatolia to Safavi state continued during the XVIth century.

Keywords: Azerbaijan, Ottoman Empire, Safavids, Anatolian Turkmen tribes, mass migrations

Giriş

Timur'un (1370-1405) Azerbaycan ve Anadolu'yu istilasından sonra Azerbaycan Timurlular yönetimine, Osmanlı Devleti ise fetret dönemine girmiştir. Bu durum 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde Azerbaycan'da Karakoyunluların Timurlu hâkimiyetinden kurtulması, Osmanlı'nın eski gücüne kavuşmasıyla farklı bir şekil almıştır. Fatih'in (1451-1481) İstanbul'u 1453'te fethi ile Osmanlı Devleti 15. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve Anadolu'da genişleyerek Cihan Devleti olmuş, Karakoyunlular da Kafkasya, İran ve Irak topraklarına sahip olarak büyük bir devlet durumuna gelmiştir. İlk başlarda Timurlu tehlikesi nedeni ile dayanışma içine giren Osmanlı ve Karakoyunlu devletleri, iyi ilişkilerini bu iki ülke arasında bulunan Akkoyunlu Beyliği direnişine karşı da devam ettirmişlerdir. Beylik döneminde Trabzon'nun fethi meselesine göre Fatih ile bir takım sorunlar yaşamış olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (1453-1478), 1467'de Cihanşah (1438-1467) ve 29 Ocak 1469'da Timurlu Ebu Said'i yenerek Osmanlı Devleti'nin Doğu'da tek rakibi durumuna gelmiştir. Bu sosyo-politik gelişmelerin etkisiyle iki devlet arasında bazı sorunlar ve buna bağlı göçler yaşanmıştır (EbuBekr-i Tihrani, 2001: 196-199, 255-262; Uzunçarşılı, 1984: 183-184, 191-192; Aka, 1991: 90-92; Erşahin, 2002: 73-76; Necefli, 2012: 121-125, 147-150, 281-290).

Siyasi ortamın böylesine gergin olduğu bir dönemde Anadolu ile Azerbaycan arasında gelişmiş bir sosyo-kültürel ilişki yaşanmıştır. Bunda değişik isimler altında faaliyet gösteren tarikatların etkili olduğu açıkça görülmektedir. Farklı coğrafyalarda yaşamasına rağmen Türk toplulukları bu yolla kolaylıkla ilişki kurabilmiştir. Özellikle, Azerbaycan orjinli Safevilik, Halvetilik ve Hurufiliğin Anadolu'da yayılması Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel bağının şekillenmesine alt yapı oluşturmuştur. Bu

ilişkilerde özellikle Safevi Tarikatı öne çıkmıştır (Küçükdağ, Dedeyev, 2009: 420-422; Dedeyev, 2010: 61-69).

Safevilerin 15. yüzyılın sonlarında yaptığı propagandalar sonucunda Osmanlı topraklarında taraftarları çoğalmış, bunların şeyhleri olan Şah İsmail'e destekleri artırmıştır. Şah İsmail, Tebriz'i ele geçirip 1501'de şahlığını ilan etmiştir (Dedeyev, 2008: 216-218).

Zira diğer dönemlerden farklı olarak 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu ile Azerbaycan'da yukarıda bahis olunan siyasî yapılanma ve ortaya çıkmış kültürel ilişkilerin etkisiyle bu iki coğrafya halkı arasında birtakım yer değişimleri de yaşanmıştır. Anadolu-Azerbaycan arasında böylesine ortaya çıkan sosyo-kültürel ilişkiler ele alınırken, yer değişimlerin bireysellikten ziyade gruplar halinde, yani toplu göçler şeklinde yaşandığı karşımıza çıkmaktadır.

Bu makalede konuya açıklık getirmek için Osmanlı ve Azerbaycan'ın sosyo-politik konumu, dinî inanç yapısı, kültürel düzey ve toplumun merkezi otorite ile olan ilişkileri ele alındıktan sonra Safevi Tarikatı müntesiplerinin Osmanlı topraklarından Azerbaycan sahasına göçleri, Safevi Devleti'nin kurulmasından önce ve sonra olmak üzere iki başlık altında verilecek, arkasından Azerbaycan'a göç eden Türkmen aşiretleri incelenecektir.

1. Sosyo-Kültürel Açidan 15. Yüzyıl Osmanlı ve Azerbaycan Toplumsal Yapısına Kısa Bir Bakış

Klasik Osmanlı toplum yapısı, kabaca *askerî* ve *reaya* şimdiki deyimle *yönetenler* ve *yönetilenler* diye iki katagoride ifade edilebilir. Devletin üst düzey yöneticilerinin büyük çoğunluğu, Türk kültürüne sahip ailelerinden gelen kişilerdi. Osmanlı toplumu, yapı itibarıyla nüfusun büyük kesimi yerleşik hayat sürmekte idi. Bunlar başta şehir ve kasabalarda oturanlar olmakla birlikte, sayıları çok olan köylerde yaşamakta idiler. Önemli bir kesimi ise hayvancılıkla uğraşan, yaylak-kışlak tarzında hayat süren göçebeler idi. Osmanlı'da bu kesime genellikle *Türkmen*, *Yörük* veya *Konar-Göçer* denmekteydi. Bunun yanında Osmanlı'da dinî inanç olarak toplum, *müslim* ve *gayrimüslim* diye ikiye ayrılmıştı. Bu sosyal yapılanma, çok zaman devlet tarafından kontrol altında tutulmuş, bazen ekonomik faaliyet, yaşayış tarzı ve özellikle gayrimüslimler için din ve mezhep farklılıkları göz önüne alınmıştır (Şahin, 1999: 132-133; Tabakoğlu, 1999: 21; Akyılmaz, 2004: 223-230).

Timur'un Anadolu seferi ve ardından fetret döneminin getirdiği sıkıntılarla uğraşan Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın ortalarından başlayarak, özellikle İstanbul'un fethinden sonra yeniden yapılandırma çerçevesinde bazı değişiklikler, Osmanlı halkı arasında gayri memnun grupların ortaya çıkmasına neden oldu. Fatih döneminde üst düzey görevler, aşiret beyleri yerine medreselerde yetişmiş disiplinli

ve bilgili kişilere devredilerek ülkedeki yönetimde medrese kültürü hakim kılınmaya çalışılmıştır. Bu durum, özellikle aşiret usullerine bağlı olarak hayatlarını sürdüren Türkmenlerin itirazlarına neden olmuştur. Üst düzey görevlilerin özellikle göçebelere karşı kötü tutumu, küskün bir topluluk oluşturmıştır (Akdağ, 1979: 32; Günay, 2003: 29-34; Saydam, 2009: 24). Ayrıca, yerleşik hayat düzenine ağırlık veren Osmanlı yönetimi, bu konuda göçebelerle birtakım sorunlar da yaşamıştır. Bu durumdan bazı devlet yetkilileri kendi isteğince istifade etmişlerdir. Örneğin, Rum Mehmed Paşa'nın 1468'te Karaman'da yaptıkları ve Karaman'dan sonra Varsak Türkmenlerine de aynı şeyi yapmaya çalışmışsa da Varsak beylerinden Uyuz Bey'e yenilerek geri çekilmesi (Aşıkpaşa-Zade, 1332: 172-173; Solak-Zade, 1989: 320-321; Edirnevi, 1270: 33; Sevinç, 1999: 313), Osmanlı Devleti'nde yeni bir sosyal sorunun ortaya çıktığını göstermekte idi. Yönetimin gayri Türk ümeranın eline geçmesi, devlet-Türkmen halkı ayrımını beraberinde getirmiştir. Fatih'in dengeli siyaseti, olayın büyümesini bir nebze engellemiştir. Özellikle Fatih'in ölümünden sonra vezarette Türk – devşirme mücadelesi belirgin hal almıştır. Yönetimdeki sıkıntının ceremesini ise Türkmenler çekmiş; komşu Türk devletlerine yakınlık göstermeye başlamışlar ve birçoğu yerlerini terk ederek oralara gitmek zorunda kalmışlardır (İnalcık, 2011: 70-71). 16. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde Anadolu eyaletinin yaklaşık % 15'ini bu gruplar oluşturmaktaydı ki, göçebe Türkmen kökenli Yaya ve Müsellemeler de ilave edilirse bu oran yaklaşık % 27'lere ulaşmıştır (Saydam, 2009: 23).

Bu dönem Azerbaycan'da ise toplumsal yapı Osmanlı'dan biraz farklı olup, aşiretlerin etkisi devlet yönetiminde ağırlığını hissettiriyordu. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devleti'nin yönetimi, Türkmen aşiretlerinden oluşturulmuş birlik şeklinde idi. Yerleşik hayat tarzının yanında göçebelik şekli yaygın bir biçimde görünmekte idi (Onullahi, 1982: 80-83; Erşahin, 2002: 144-145). Örneğin, Karakoyunlu Kara Yusuf (1389-1420) ve Cihanşah (1438-1467), aşiretlerle beraber yaylak-kışlak tarzı hayat sürerek devleti aşiret zihniyetiyle yönetmiştir (Tebrizi, 1349: 534). Bu yapıyı Uzun Hasan da devam ettirmiştir. Hatta, Uzun Hasan, ülkedeki aşiretlere birtakım imkânlar sunarak onların desteğini sağlamıştır. Aşiretlerle işbirliği, daha sonralar da Akkoyunlu tahtına çıkan sultanlar zamanında devam etmiştir. Bunlardan Sultan Yakup'un aşiretler gibi, ailesiyle birlikte çoğu zaman yaylak-kışlak tarzı hayat sürdüğü bilinmektedir (Ruzbihan, 1987: 50, 70, 76; Anonim, 1993: 6).

Dini inanç faktörüne gelince, Azerbaycan'da Karakoyunlular devrinde yönetim Şii olsa da, ülke halkının çoğunluğu Sünnî idi. Sünnîler'le Şiiiler arasında olağanüstü bir münaferet de bu dönem için söz konusu olmamıştır. Sadece birkaç kez iki taraf uleması şiddetli bilimsel tartışmalarda bulunmuşlardı. Bunlardan biri 1436 yılında Bağdat'ta Kara Yusuf'un oğlu İsfahan Mirza'nın huzurunda gerçekleşmiştir. Burada Şii ulemanın münaazarayı kazanması sonucu Sultan İsfahan Mirza önce Bağdat'ta daha sonra diğer şehirlerde 12 İmam adına hutbe okutturmuştur (Uzun-

çarşılı, 1984: 186-187). Buna rağmen, Karakoyunlu paralarında dört halifenin isimlerinin yazılması, 12 İmam'ın isimlerinin ise geçmemesi, onların Şiîliği'nin aşırı olmadığını kanıtlamaktadır (Recebli, 2012: 187-192). Karakoyunlu hükümdarlarının bu tutumu, aynı zamanda toplum üzerinde dengeli bir politika uyguladıklarının göstergesidir.

Akkoyunlu Devleti'nin resmî mezhebi ise Sünnilik idi. Bununla birlikte Uzun Hasan, Beylik devrinde Sünni olmayan diğer gruplara karşı iyi davranıp, onların desteğini kazanma yönüne gitti. Bu durum, Şiî olarak bilinen Şeyh Cüneyd ve onun oğlu Şeyh Haydar'la yakın ilişkilerinde bariz bir şekilde görülmektedir. Onun Safevî şeyhlerine bu toleranltı yaklaşımı, Karakoyunlu Cihanşah'la olan ilişkilerinde siyasi amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. 15. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da görülen yönetim ve halk arasındaki bu yakın ilişki, Akkoyunlu'ya karşı olan aşiretlerle ve tarikatlarla serbest hareket etmesine altyapı oluşturmuştur. Netice itibarıyla Sultan Yakup döneminde Şiî grupların serbest hareket etmenin verdiği rahatlıkla devleti sıkıntıya sokmalarına karşı tavır alınmış; Şeyh Haydar (Feridun Bey, 1274: 302-305) ve ülkenin güneyinde tekrar ortaya çıkan Muşâşalar hareketi yatırılmış (Ruzbihan, 1987: 97-99; Erşahin, 2002: 117; Arayancan, 2014: 182-183), bundan sonra da aşiretlerin keyfî davranışı nedeniyle devlet ciddi bir saltanat mücadelesine sürüklenmiştir.

Bu dönem Osmanlı Devleti'nde yeni yapılanma ile birlikte dini inanç olarak da halk arasında bazı bölünmeler başka bir sosyal sorun ortaya çıkarmıştır. 15. yüzyılda, genelde ilmiye ve kalemiye sınıfının yetiştiği Osmanlı medreseleri, fıkıh ağırlıklı bir eğitim sistemini benimsemişti. Medreseler, ilim adamı yanında devlet adamlarını da yetiştiren eğitim kurumları olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin yanında yer alan medreseliler, Müslüman halkın homojen kesimini teşkil etmişlerdir. Bunlar, İslâmî yönetime sahip Osmanlı Devleti'nde halk ve yönetim arasında iletişim rolünü oynamıştır (Akgündüz, 1990: 318; Tabakoğlu, 1999: 22; Günay, 2003: 34-38). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin yönetimi Enderun'dan yetişmiş bürokratların eline geçmeye başlamıştır. Durum böyle iken, medrese kültürünün dışında kalan halk ise bazı tasavvufî gruplara meyiletme yönüne gitmiştir. Devlet bu grupların bir çoğunu kontrol altında tutabilse de, bazıları ise, özellikle klâsik Osmanlı eğitiminden uzak kalan Türkmen aşiretleri, Anadolu'da eskiden beri marjinal olarak mevcut, ehlibeyt sevgisini esas alan zümrelere sempati duymaya başlamış (Küçükdağ, 2002: 440-444; Günay, 2003: 38-41), sonuç olarak devlete baş kaldıran heterojen gruplar haline dönüşmüşlerdir. Ancak, ortaya çıkan bu sorunlara rağmen, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yapısal değişiklikler sistemli olarak devlete bağlılığı aşılammış, toplumun büyük kesiminde hanedana ve devlete sadakati öne çıkarmıştır. Devletin bu resmî doktrinine ayak uyduramayan bazı gruplar, rahat hareket edemeyince, daha serbest olabilecekleri bir ortama sahip olan gruplara yönelmiş ve değişik

bölgelere göç etmeye başlamışlardır. Celal-Zade Mustafa Çelebi (v. 1567) (1990: 357) bu grupları *bazı anlayışsız Türkler*, Hoca Sadeddin (1979: 345), genel olarak Ali dostları gibi yorumlamışlarsa da, Ali b. Abdulkirim ise, onların sadece Safevi müritleri olmadığını, Babaî, Kalenderî, Haydarî, Abdal ve Seyyadlar olduğunu açıkça belirtmiştir (Tansel, 1966: 20-30). Tarihçi Dilaver Ezimli'ye (2013: 23-25) göre ise, Emevilerden (661-750) sonra Abbasilerin (750-1258) de zulmüne uğrayan ehlibeyit ve onların tarafdarları Türklerin yaşadığı bölgelere yüz tutunca, çoğunlukla örfi hayat süren ve kökünü Hz. Ali'den alan tasavvufi tarikatlara bağlı Türkmenler tarafından kabul görülmüş ve artık siyasileşmiş Safevi Tarikatı'nın lideri Şeyh Haydar'ın zamanında ise *Kızılbaş* adlandırılan bir zümrenin içinde yer almışlardır. 15. yüzyılda bu gibi grupların uğradıkları esas mıntika, ilk önceleri Safevi Tarikatı'nın hakim olduğu Erdebil ve civar bölgeleri, 1501'den sonra ise Safevi Devleti toprakları olmuştur. Anadolu'dan Azerbaycan'a gerçekleşen bu Türkmen göçü, V. Minorsky'e göre Karakoyunlu ve Akkoyunlu göçlerinden sonra sonuncu olan Safevi göç dalgasıdır. Hans R. Roemer (2006: 2), bu göç olayını kendine özgü bir şekilde şöyle belirtmektedir:

...Türkmen aristokrasisinin temsilcilerini de içine alan bu kabilevi oluşumlar, Moğol istilası sonrası Anadolu'da pek çok küçük devletin oluşum sürecinde olduğu gibi, Osmanlıların doğuş sürecinde de pek çok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Onlar, daha sonraki süreçte Anadolu'da ve başka yerlerde hakimiyetlerinin bozulması sebebiyle, varlıklarını bütünüyle kaybetmiş görünmektedirler, bu yüzden de yeni siyasi ve askeri oluşumların arayışı içine girmişlerdir. Söz konusu bu problem çözülmemekle birlikte, bu süreçte onlar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu federasyonları tarafından oluşturulmuş olan büyük Türkmen prensliklerinin çöküşünün bir sonucu olarak bağımsız kalan güçlerin bakiyeleriyle temas kurmuşlardır. Tüm bu unsurlar, sadece etnik kökenleri ve müşterek dilleri ile değil, ayrıca yaşam tarzlarıyla da, yani onların büyük çoğunluğuna özgü olan göçebe özellikleriyle de birbirlerine bağlanmışlardır. Bunlarla birlikte; Şah İsmail, Safevi Devleti'ni kurmaya başladığı dönemde bu unsurlar, bir tür yarı göçebelğe geçiş yapmışlardır.

Saim Savaş (2002: 156-157) ise, Anadolu'dan Azerbaycan'a doğru tersine göçün Osmanlı-Safevi ilişkilerinden ortaya çıkan nedenlerini beş madde halinde özetlemektedir:

- a-Osmanlı Devletinin uyguladığı merkeziyetçi politikalar,*
- b-Osmanlı devlet görevlilerinin bölgede gerçekleştirdikleri bazı yanlış uygulamalar,*

c-Göç veren bölgelerin iktisadi bakımdan fakir ve tımar arazilerinin küçük olması,

ç-Bölgede özellikle göçebe Türkmenler arasında yaşanan dini hayatın Safevi propagandasına müsait bir zemin teşkil etmesi,

d-Safevi halifelerinin propaganda faaliyetleri.

Tabii ki, özellikle 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Azerbaycan'a gerçekleşen toplu göçlerin bir diğer nedeni de bu küskün ve heterojen duruma gelmiş gruplara karşı Osmanlı Devleti tarafından uygulanan ağır vergi siyaseti olmuştur (Aktan vd., 2002: 7-12).

2. Safevi Tarikatı'na Katılmak için Anadolu'dan Azerbaycan'a Toplu Göçler

Şeyh Hoca Ali'nin tarikata bir takım farklı boyutlar kazandırdığı 14.yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın başlarında Timur'un Azerbaycan ve Anadolu'daki hâkimiyet kurma işgalleri sürüyordu. Safevi şeyhlerine büyük saygı duyan Timur'un, Anadolu dönüşünde Şeyh Hoca Ali ile görüşmesi (1404), tarikattaki değişimin hızını biraz daha artırmıştır. Öyle ki Timur, köyleri ile birlikte Erdebil'i Safevi Tarikatı'na vakfederek, bir nevi Şeyh Hoca Ali'ye bu bölgede özerklik tanımıştır. Ayrıca Timur, Anadolu'dan götürdüğü yaklaşık 30 bin Türkmen esiri, şeyhin isteğiyle azat ederek onun ihtiyarına bırakmıştır. Orta Anadolu'dan getirdikleri için bunların Rumlu ismiyle anıldıkları, bir kısmının Erdebil'e yerleşip aynı isimde mahalle ve köyler oluşturdıkları bilinmektedir (Münşi, 2010: 63-64; Bakıhanov, 1951: 84; Hinz, 1992: 8-9; Efendiyev, 1993: 35; Efendiyev, 1997: 92-102; Kırzioğlu, 1998: 23; Togan, 1970: 112; Azamat, 1995: 279; Vilayeti, 1998: 34; Bilgili, 2009: 52; Musalı, 2011: 96-97; Karadeniz, 2014b: 36). Konu ile ilgili ilk bilgi, 1540-1548 tarihleri arasında yazıldığı tahmin edilen Anonim *Târih-i Şah İsmail* eserinde geçmektedir (Efendiyev, 1997: 98-99; Musalı, 2011: 9, 23-38, 96-97). Bunu dönemin kaynaklarında geçmediği için doğru kabul etmeyen Faruk Sümer (1992a: 7) bu esirlerin Anadolu Türkmenler değil Kara Tatarlar olduğu görüşündedir. İsmail Aka (1991: 30) da Timur'un Anadolu seferi sırasında yanında bulunan tarihçisi Hafız-ı Abru'dan naklen verdiği bilgiye dayanarak Selçuklular devrinde Anadolu'ya yerleşmiş olan ve Ankara savaşında Timur'un saflarına geçen 30 bin çadır kadar Kara Tatarı Maverâünnehr'e göçürdüğünü yazmaktadır. Ayrıca, konuyla ilgili kısa bir bilgi de *Oruç Beğ Tarihi*'nde geçmektedir: Yazara göre Timur Han, Osmanlı ülkesini Tatar beylerine bağışlamayı düşünüyordu. Yıldırım Han'ın ricası üzerine Tatar beylerini ve Tatar askerlerini Osmanlı Devleti'nde bırakmayıp, kendisiyle beraber alıp götürmüştür (Oruç Bey, 1972: 62-64). Eğer Sümer'in kastettiği Kara Tatarlar söylenenler ise, bunlar Timur'un esirleri değil, askerleri olmalıdır. Bu göç olayına İskender Bey Münşi (ö. 1632) (2010: 65) de kendi eserinde değinerek, Timur'un Anadolu'dan esir götürmesi olayını rivayeten

duyduğunu bildirirse de, üzerinde İlhanlıların (1256-1357) *al tamgası* ve Timur'un mührü bulunan Erdebil Tekkesi için yazdırılmış vakfiyenin bulunduğunu ve I. Şah Abbas'a (1587-1629) bunun takdim edildiğini açık bir şekilde dile getirmektedir. Bu Timur'un Şeyh Hoca Ali ile görüştüğüne, esir olarak götürülen Anadolu Türkmenlerin veya Kara Tatarların Erdebil'deki Safevi Tarikatı'na teslim edildiğine işaret kabul edilebilir. İran kaynakları da bu konuda hemfikirdirler (Vilayeti, 1998: 34; Karadeniz 2014a: 58).

Timur'un Anadolu'dan toplayıp götürdüğü esirlerin Hoca Ali'nin ihtiyarına bırakması, Safevi Tarikatı ile Osmanlı ilişkilerinin temellerini oluşturmuştur. Zikredilen esirlerin bir kısmı şeyhlerine vefa borcu olarak Erdebil'de kalırken diğer kısmı Anadolu'ya dönmüş, Safeviler adına faaliyet yapmaya başlamışlardır. Aynı zamanda bu durum Anadolu'dan Safeviliğe ilk toplu şekilde bağlanma olduğu için, Safevi Tarikatı'nda Türk mürit sayısının artması da bu döneme tesadüf etmektedir. Anadolu Türkmenler sayesinde Safevi Tarikatı, Osmanlı Devleti'nde hızla yayılmaya başlamış; amaçları henüz tespit edilemeyen Erdebil'deki şeyhe Osmanlı sultanları her yıl *Çerağ akçesi* adı altında para göndermişlerdir (Hinz, 1992: 7; Yazıcı, 1988: 53; Karadeniz, 2014a: 63).

Anadolu'dan Safevi Tarikatı'na göç olayının ikinci dalgası 1459 yılında Şeyh Cüneyd'in (ö.1460) tekrar Erdebil'e döndüğü zamana tesadüf etmektedir. Uzun Hasan'la olan yakınlığından dolayı dönemin Karakoyunlu Sultanı Cihanşah, Erdebil'e asker gönderme hazırlıklarına başlayınca Şeyh Cüneyd, yanındaki müritlerle Çerkez ve Gürcüler'e karşı cihat açtığını söyleyerek oradan ayrılmıştı (Hinz, 1992: 34). Onun Anadolu'daki faaliyetlerinden sonra, 1456'da 20 bin asker toplayabilecek güçte olduğunu Aşıkpaşa-zâde zikretmektedir (Aşıkpaşa-Zade, 1332: 266-267). Yaklaşık 12 sene sonra 1459'da Erdebil'e dönen Şeyh Ceneyd'in yanında Anadolu'dan topladığı müritlerin sayısı 10 binden fazla olmalıdır.

Anadolu'dan Azerbaycan'a bir diğer göç olayı, Şeyh Haydar (ö. 1488) döneminde yaşandı. 1470'de Uzun Hasan, Şeyh Haydar'ı Erdebil'de resmen Safevi Tarikatı'nın başına getirdi. 1477'te Uzun Hasan'ın kızıyla evlendikten sonra işini sağlama alan Şeyh Haydar, tarikat içinde yeniden yapılanmaya gitti (Münşi, 2010: 69-70; Karadeniz, 2015: 24). Bu dönem Şeyh Haydar'ın Azerbaycan'daki bütün faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından dikkatle izlenmekte idi. Osmanlı tebaasından olan çok sayıda Türkmen'in yerlerini yurtlarını terk ederek onun yanında yer alması, II. Bayezid'i bazı önlemler almaya zorlamıştır. Erdebil'in, Akkoyunlu Devleti sınırları içinde ve kontrolünde olması az da olsa rahatlatıyordu. Çünkü her iki devlet de Şeyh Haydar'ın siyasi faaliyetlerinden rahatsız idi. Bu yüzden olsa gerek, Azerbaycan ve İran'da memuriyette bulunan Osmanlı vatandaşlarıyla Safevi müritlerinin karıştırılmaması için 1486 yılında Akkoyunlu Devleti'ne bir mektup gönderildi. Şeyhülis-

lam Kadı İsa Saveci adına II. Bayezid'den gelen mektupta Akkoyunlu Devleti'nde bulunan Osmanlı memurlarına yardım edilmesi istenmişti (TSMA, E. 11606). Bu mektupun da etkisiyle 1487'de gittiği ikinci Çerkez seferinden altı bin esirle geri dönen Şeyh Haydar, acilen Tebriz'e çağırılmış, Kadı İsa Saveci'nin de bulunduğu Sultan Yakup'un meclisinde Şeyh Haydar'ın bundan sonra sefere çıkmaması ve Anadolu halifeleri ile ilişkilerinin kesilmesi istenmiştir (Erdem, Paydaş, 2007: 139). Şeyh Haydar'ın 9 Temmuz 1488'de öldürülmesinden sonra Sultan Yakup'un mektubuna cevap olarak II. Bayezid'in gönderdiği mektupta *Senin bu zaferin Şam ve Rum'a sevinç getirmiştir* ifadesinin yer alması (Feridun Bey, 1274: 302-305), bu ülkelerden giden Türkmenlerin önünün kesileceğine işaret kabul edilebilir.

Şeyh Haydar, 1483, 1487 ve 1488'de olmakla üç defa Dağıstan üzerine sefere çıktı. Her defasında yanına 10 bin kadar taraftar topladı. Ruzbihan, bunların büyük çoğunluğunun Anadolu'daki Karaman, Tekelü ve Hamid-ili aşiretlerinden geldiğini kaydetmektedir (Ruzbihan, 1987: 82-95). Yine tarihsiz bir Osmanlı belgesinden Şeyh Haydar'ın ordusunda Karamanlı ve Varsaklı Türkmenlerin ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, daha önce Osmanlılarca Konya ve çevresinin ilhakı sırasında Osmanlı ordusuna karşı savaşmış aşiretlerdi. Ayrıca, belgedeki bilgilerden yola çıkarak Şeyh Haydar'ın komutanlarından birinin 1468'de Rum Mehmed Paşa'yı mağlup eden Varsaklı Uyuz Bey, diğerinin ise Karaman Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne ilhakından sonra Azerbaycan topraklarına göç ettikleri tahmin edilen Karaman aşiretinden Tozlukoğlu Rüstem Bey olduğu görülmektedir (TSMA, E.5469/1).

Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra dört bir tarafa dağılan Anadolu kökenli Safevi sofileri, bir de Akkoyunlu Sultan Rüstem (1492-1496) tarafından 1493 yılında serbest bırakılan Şeyh Sultan Ali zamanında Azerbaycan'da ortaya çıkmışlardır (Hinz, 1992: 80; Necefli, 2012: 277). Ancak Şeyh Sultan Ali'nin etrafına toplanan sofilerin sayısı hakkında kesin bir rakam tespit edilememiştir. Musalı (2011: 106-110), bu sayının 11-15 bin arası olduğunu bildirmektedir. Şeyh Sultan Ali başkanlığındaki sofilerin, Akkoyunlu askerleriyle birleşerek iki defa Sultan Baysungur'un (1490-1492) güçlerini yendiğine bakılırsa onun çevresinde çok sayıda müridin bu sırada bir araya geldiği söylenebilir. Ayrıca, Sultan Rüstem'in, *Allah göstermesin, Sultan Ali, bir defa Erdebil'e varırsa ona karşı gönderilecek 10 bin Türkmen bile birşey yapamaz* demesi (Hinz, 1992: 82) Safevilerin sayılarının tehlikeli boyuta vardığını göstermektedir. Bunların içinde Azerbaycanlı kızılbaşlardan (Efendizade, 1994: 815) başka Anadolu'dan gelerek katılmış taze kuvvetlerin olduğu da tahmin edilebilir. Sultan Rüstem, bu gelişme karşısında korkuya kapılarak Şeyh Sultan Ali'yi ortadan kaldırmış (Eylül 1494), İsmail'le birlikte, Safevi müritleri de takibe alınmıştır (Münşi, 2010: 76-78; Hinz, 1992: 82-85; Erşahin, 2002: 125). Sultan Ali'nin katlinde Safevi Devleti'nin 1501'de kuruluşuna kadar tarikatın ciddi bir faaliyeti olmadığından Anadolu'dan Azerbaycan'a kitlesel göçlere ara verilmiş olmalıdır.

İsmail'in ortaya çıkmasıyla, Safevî Tarikatı Osmanlı topraklarında tekrar harekete geçmiş; Temmuz-Ağustos 1500'de Erzincan'a varan ve yanında yaklaşık 1500 kadar Azerbaycanlı (Erdebil, Karadağ ve Talış vilayetlerinden) taraftarı (Efendizade, 1994: 815) bulunan İsmail'in safına bazı kaynaklara göre üç-dört bin, Tufan Gündüz'ün tespitlerine göre ise, beş bin kadar aralarında çoğu Osmanlı tebaası olan Şamlu, Rumlu, Tekelü, Dulkadırlu, Varsak, Ustaclu ve Bozok Türkmeni de katılmıştır (Münşi, 2010: 83; Gündüz, 2010: 49-50; Musalı, 2011: 126). Bunlar sayesinde önce Şirvanşah, daha sonra da Sultan Elvend yenilmiş; Akkoyunlu'nun yerine 1501'de Safevî Devleti kurulmuş, böylece Osmanlı Türkmenleri için Azerbaycan bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

2.1. Anadolu'dan Safevi Devleti'ne Toplu Göçler

Safevi Devleti'nin kuruluşundan Şah Kulu isyanına kadar geçen süre içinde Osmanlı topraklarından Azerbaycan'a yapılan toplu göçler hakkında kesin bir rakam vermek şimdilik mümkün değildir. Çünkü bununla ilgili olarak elimizde bulunan kaynaklarda sayı belirtilmemektedir. Bu aralar Osmanlı Devleti tarafından birtakım ceza tedbirleri alınmasına rağmen Safevi ülkesine göçler devam etmekte idi. Bu da Osmanlı ekonomisini kötü bir şekilde etkilemiştir. Gidenlerin yerlerinin boşalması ve bu yüzden vergilerin ödenmemesi, tımar sistemine dayanan Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır (Akyılmaz, 2004: 232; Bulut, 2015: 19-20). Bunun önüne geçmek için bir müddet sonra II. Bayezid'in koyduğu yasaklar sonucu Anadolu'dan Azerbaycan'a gidenlerin sayısı kısmen de olsa azalmıştı. Bunun üzerine Şah İsmail, II. Bayezid'e bir mektup göndererek yasağın kaldırılmasını rica etmiştir. II. Bayezid ise, bu şartlarda bunun mümkün olmadığı, devletin çok zarar çektiğini ve zaten geri dönmeye söz verenlere yasağın uygulanılmayacağı cevabını vermiştir (Feridun Bey, 1274: 338-339; Vilayeti, 1998: 297). Osmanlı Devleti'nden başka Dulkadır Beyliği'nin Azerbaycan'a göç hususunda yasaklar uygulaması, bu rakamın oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. II. Bayezid'in gönderdiği göçün engellenmesine yönelik hükümleri (II Bayezid Ahkam Defteri, 1994: 21, 32, 78-79, 125, 126) esas alınırsa, Osmanlı Devleti'nden daha çok Trabzon, Amasya, Antalya, Karaman, Kastamonu ve Sivas vilayetlerinden Şah İsmail'in yanına gidenlerin sayının binlere baliğ olduğu söylenebilir.

Anadolu'dan Azerbaycan'a bir diğer önemli göç olayı da Nisan 1510'da başlayan Şah Kulu isyanından sonra gerçekleşmiştir. Şah Kulu, o zamanlar adı Hamid ve Teke-ili olarak bilinen şimdiki Isparta ve Antalya bölgesinde çevresindeki Safevi taraftarları ile birlikte aşına olmuştu. 1510-1511 yılları arasında Şah Kulu Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti (Bulut, 2015: 23). Bu sırada ayaklanmaya iştirak edenlerin 15 bin civarında olduğu bilinmektedir. Nitekim Şeref Han, Tebriz'e ulaşan Osmanlı

Türkmenlerinin sayısını 15 bin olarak göstermektedir (Şerefhan Bitlisi, 1976: 156). Bu rakam, sadece Antalya ve çevresinden gelmiş Kızılbaşlar olmalıdır.

Bundan yaklaşık bir sene sonra, Şah İsmail tarafından görevlendirilen Nur Ali Halife, Erzincan'a gelerek yeni bir ayaklanma başlattı. Bunun sonucu, daha Karahisar'da iken Sivas, Amasya, Tokat ve Çorum'dan dört bin hanelik Safevî müridi topluluğu kendisine katılmıştır. Bu da yaklaşık 20 bin kişi kadar olmaktadır ki, bazı araştırmacılar 30 bine kadar ulaştığını kaydetmişlerdir (Arslan, 2001: 139). İsyân sonrası bu Türkmenler'in hemen hepsi Nur Ali Halife'yle birlikte Azerbaycan'a gitmişlerdir.

Artık ciddi tehlike boyutuna ulaşan bu göçler, Osmanlı Devleti'ni karşı önlem almaya zorlamış, netice itibarıyla Safevîler'e karşı askerî harekât düzenlenmiştir. Çaldıran mağlubiyeti (1514), Safevî Devleti'nin gücünü kırmışsa da Osmanlı'dan Azerbaycan'a göçün önü tamamen alınamamıştır. Öyle ki, Anadolu'dan Azerbaycan'a bir diğer göç dalgası da Sultan Selim'in Mısır Seferi (1516-1517) sırasında Tokat ve Bozok / Yozgat çevresindeki Kızılbaş Türkmenler arasında Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan Şeyh Celal isyanından sonra yaşanmıştır. Bu sırada Safevîlerin Diyarbakır'ı elde tutmak için Osmanlı ordusuyla savaşları devam etmekte idi. Sultan Selim Memlük Seferi'nde iken Şah İsmail'in ordu toplayarak Diyarbakır yakınlarına kadar geldiğine bakılırsa Şeyh Celal isyanının Safevîlerle ilişkili bir ayaklanma olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Buna karşılık Osmanlı Devleti Diyarbakır-Suriye arasındaki Birecik adlı yere ordu yerleştirmekle Safevîlerin olaya müdahale etmesini önlemiştir (Musalı, 2011: 269). Bu zamanlar Tokat bölgesinde Turhal halkından Bozoklu Şeyh Celâl etrafına topladığı yaklaşık 20 bin kişi ile sınıra kadar gelmiş olan Şah İsmail'e güvenerek Osmanlı güçleriyle mücadeleye girişmiş, başarı elde edemeyeceğini anlayınca Azerbaycan'a gitmek üzere harekete geçtiğinde Erzincan yakınlarında yakalanarak öldürülmüştür (1518).

Şeyh Celal'in katlinden hemen sonra Şeyh Celal'in müridi Şeyh Veli tarafından organize edilen diğer bir ayaklanma ortaya çıkmış, çok geçmeden bu ayaklanma da bastırılmıştır (Uzunçarşılı, 1998: 297; İlgürel, 1993: 252; Üzümlü, 2002: 550; Aktan vd., 2002: 13). İsyânlar sonrası toplam iki ayaklanmada iştirak eden 20 binden fazla Kızılbaş Türkmen ortada kalmış ve onların çoğu canlarını kurtarmak için sınırı aşarak Safevî topraklarına kaçmıştır. Şeyh Celal ve Şeyh Veli isyanlarından sonra Azerbaycan'a gerçekleşen göçün kesin sayısını söylemek çok zor olsa da, yine bu sayının da binlere balığ olduğu düşünülebilir.

Konumuz olan bu dönem için Anadolu'dan Azerbaycan'a son göç olayı ise, 1522. yılın Yazı'nda gerçekleşmiştir. Öyle ki, Mümlüklü komutanlarından Cihanverdi Gazzali Halebi kuşatarak Osmanlı Devleti'ne isyan ettiği zaman, ona karşı sefere çıkan Osmanlı komutanı Ferhad Paşa'nın yanında Maraş ve Elbistan hakimi

Dulkadirli aşiretinin reisi Şahsuvaroğlu Ali Bey de var idi. Cihanverdi, Ali Bey'e si-parişen gönderdiği haberde onun da kendisi gibi Safevi sufisi olduğunu hatırlata-rak, ondan sufilüğün şartlarına amel etmesini istemişti. Bu sözler Ali Bey'i öylesine etkilemiş olmalı ki, buraya kadar gelmesine rağmen Osmanlı ordusundan ayrılarak savaşa katılmamıştır. Her şey lehine giderken, Cihanverdi'nin bir kurşun darbesi ile öldürülmesi, Ferhad Paşa'nın savaşı kazanmasına neden olmuştur. Şahsuvaroğlu Ali Bey'in saf değiştirme olayından haber tutan Kanuni Sultan Süleyman, Ferhad Pa-şa'dan Dulkadirliların cezalandırılmasını ve Ali Bey'in de katlini istemiştir. Böylece, kendisinin hasta olduğunu ve ziyarete gelmeleri için karşı tarafı ikna edebilen Ferhad Paşa, bu vesile ile Ali Bey ve yanındakileri ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Veled Han 3 bin kadar Dulkadirli aşireti adamları ile memleketini bırakarak Şah İsmail'in yanına, Tebriz'e gitmiştir. İran tarihçisi Ali Ak-ber Vilayeti'nin tespitlerine göre bu olay, H.928 yılının 3 Ramazanı'nda Şah İsmail'in Tebriz'e dönüşünden birkaç gün sonra, yani yaklaşık 1522 yılı Temmuz sonunda ol-muştur (Vilayeti, 1998: 208-209; Musalı, 2011: 262-263).

3. Azerbaycan Sahasına Göç Eden Anadolu Türkmen Aşiretleri

Yukarıda değinildiği üzere, 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Anado-lu'dan Azerbaycan'a çok sayıda Türkmen aşireti, Safevi Tarikatı müntesibi olarak göç etmiş, bunlar Safeviler'in asli gücünü oluşturmuştur. Bu Anadolu Türkmen aşiret-leri hakkında en güvenilir bilgiler 16. yüzyılda kaleme alınan Anonim *Tarih-e Kızıl-başan* (*Kızılbaşlar Tarihi*) ile İskender Bey Münşi'nin 1629 yılında bitirdiği *Tarih-e Alamaraye Abbasi* adlı eserlerde bulunmaktadır. Ayrıca, bu konuda Faruk Sümer'in de önemli tespitleri vardır. Aşağıda Azerbaycan'a göç eden Anadolu Türkmen aşiretler ayrı başlıklar altında kısaca incelenecektir.

1. Rumlu: Rumlu Türkmen aşireti, daha çok Sivas bölgesi ile Tokat ve Amas-ya'ya bağlı şehir ve köylerde yaşamakta idiler. Rumlular'ın Safevi Tarikatı'yla olan ilişkileri, Şeyh Hoca Ali zamanına kadar gitmektedir. Yukarıda değinildiği üzere Ti-mur'un Anadolu'dan götürdüğü esirlerin muhtemelen büyük bir kısmını Rumlular teşkil ediyordu. Rumlular'ın tarikatın gelişip yayılmasındaki rolü eskidir. Bunun için Safevi Devleti'nin kurulmasında da çok emeklerinin geçtiği söylenebilir. Nitekim Pîrî Bey ve Pîr Sultan gibi Şah İsmail'in güvendiği devlet adamları bu boya mensup kişiler idi. Sonraları bu aşiretten olan Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali'nin vekili Hacı Hü-seyin, Şirvan emirü'l-ümerası Marus Han, halifetü'l-hülefa Hüseyin Kulu, Hoy ha-kimi Deli Budak ve Kurban Sultan da Safevi Devleti'nde mansıp sahibi olmuşlardır (Anonim, 1993: 4; Münşi, 2010: 267).

2. Ustaclu: Sivas-Amasya-Tokat bölgesinde yaşayan Ustaclu'nun bazı oymak-ları Kırşehir'e kadar uzanan Ulu Yörük adlı büyük bir aşiret idi. 15. yüzyılın ikinci yarısında diğer bölgelere yayılan Ustaclular'ın Safeviler'le bağlantısı, Şeyh Cüneyd

ve Şeyh Haydar dönemine tesadüf etmektedir. Ruzbihan (1987: 93), Şeyh Haydar'ın müritlerinden bahsederken Ustaclular'ın da adını zikretmektedir. Şah İsmail, Erzincan'da iken (1500) yanına çok sayıda Ustaclu'nun katıldığı da bilinmektedir (Vilayeti, 1998: 39). Bu boya mensup Ustaclu oğlu Mehmed Bey ve onun kardeşi Kara Han sırasıyla Safeviler'in Diyarbakır valisi olmuşlardır. Mehmed Bey Çaldıran Savaşı'nda, Kara Han ise 15-20 Mayıs 1516 tarihinde Mardin yakınlarında Dede Kargın Mevkii'nde Osmanlı ordusuyla yapılan savaşta ölmüştür (Taşgın, 2009: 210; Gündüz, 2010: 145-146).

Diğer bir Ustaclu aşiretine mensup Safevi devlet adamı da Çayan Sultan lakabı ile anılan Mehmed Bey isimli birisi olup, emirü'l-ümeralığa kadar yükselmiştir. Kardeşi Köpek Sultan da aynı dönemde görev yapmıştır. Safeviler'in Korcubasılık görevini ise Çaldıran'da maktul düşen, Ustaclu Sarı Pire yürütmüştür. Bunlardan başka Faruk Sultan ve Abdullah Han da Şah İsmail döneminde devlette görev yapmış Ustaclu emirlerdir.

Ustaclular, Safevi Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynadıkları kadar, Şah İsmail'e olan sadakatlarıyla da tanınmışlardır. Çaldıran Savaşı'nda atını vererek Şah İsmail'in savaş meydanından kaçmasını sağlayan Hızır Ağa, bu boya mensup idi.

Şah Tahmasb döneminde devlette görev almış Ustaclu emirler ise, şunlardır: Menteşe Sultan, Bedr Han, Şah Kulu Sultan, onun kardeşi Şah Ali Sultan, Sadruddin Han, Muhammed Han Asayışoğlu, Ahmed Sultan Sufioğlu, Hasan Bey Yüzbaşı'nın oğlu Hüseyin Bey, Timur Han'ın oğlu Murad Han Süfreci, Allah Kulu Sultan Kerampa, Şah Kulu Sultan Yekân ve bu şahısların sayıları çok olan evlatları (Anonim, 1993: 15-16; Münşi, 2010: 265-266).

3. Tekelü: Tekelü Türkmenleri, esas itibariyle Teke-ili olarak bilinen Antalya bölgesinde meskûn idiler. Kaynaklarda sık sık isimleri anılan Hamid-ili ve Menteşe ili halkından olanlar da Tekelüler arasında yer almışlardır. Bu oymak, Safeviler'le sıkı bir ilişkide olan Türk boylarının başında gelmektedir. Bunların en büyük kütlesele göçü, 15 bin kişi olarak Şah Kulu isyanını müteakiben vuku bulmuştur.

Tekelüler'den Safevi Devleti'nde üst düzey görevlerde bulunanlar arasında; Mühürdar Saru Ali, Burun Sultan ve oğlu Hüseyin Sultan, Hamedan Valisi Karaca Sultan, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı tarafına geçen Ulema Paşa (Süreyya, 1996: 1642), Yegân Sultan, Çuha Sultan, Çirkin Hasan, Reis Bey, Ahî Sultan, Muhammed Han Şerafeddinoğlu ve Gazi Han gibi kişiler yer almıştır (Anonim, 1993: 9-10).

4. Şamlu: Şamlular, yazın Sivas'ın güneyindeki Uzun Yayla'da kışın Haleb-An-tep arasında yaşayan ve Osmanlı devrinde Halep Türkmenleri olarak bilinen çok büyük bir oymaklar birliğidir. Şeyh Cüneyd, Toroslar'dan Suriye'ye gittikten sonra, burada Şamlu aşiretine mensup çok kişiyi kendine mürit edinmiştir. Şeyh Haydar'ın

yanında bulunan halifelerinden biri de Hüseyin Bey Şamlu olmuştur. Şah İsmail'in lalası olan bu şahıs, devlet kurulduktan sonra emirülümere ve Herat valiliği görevlerini üstlenmiştir. Lala Hüseyin Bey Şamlu da Çaldıran Savaşı'nda ölenlerdendir.

Şamlular'dan bir diğer emir de Şah İsmail Ercinzan'da iken ona katılanlardan Abdin Bey idi. Safevi Devleti'nde tavaçbaşı görevini yürütmüş, 1507'de bir iç savaşta ölmüştür. Oğulları Durmuş ve Hüseyin beyler de Safevi Devleti'nde değişik hizmetlerde bulunmuşlardır. Durmuş Bey'in Çaldıran Savaşı'na iştirak ettiği ve Ustaclu Mehmed'in hemen saldırma önerisine karşı çıktığı bilinmektedir. Bunlardan başka bu aşiretten olup Safevi Devleti'nde yüksek görevlerde bulunanlar, Zeynel Han, Demri Sultan ve onun oğlu Ağzıvar Han, Zeyneddin Sultan, Meşhed hakimi Veli Halife Ovçu, Hemedan hakimi Fulad Halife, Esterabad hakimi Süleyman Halife, Durmuş Bey'in torunu Ali Kulu Han; Şah Abbas döneminde ise, Hüseyin Han ve Kamber Han ile oğlu Necef Kulu Han'dır (Anonim, 1993: 4; Münşi, 2010: 264-265).

5. Bayburtlu: Bu aşiret mensupları adından da anlaşılacağı üzere Erzincan yakınlarında Bayburt'tan gidenlerdi. Bunlardan büyük emir olan Karaca Emir, Şah İsmail'in cülusundan hemen sonra onun huzuruna gelerek Safevilerin hizmetine girmiştir (Anonim, 1993: 13).

6. Varsak: Bunlar, Varsak ve Tarsus bölgesindeki Türkmen oymaklarından teşekkül eden Varsak Türkmen aşiretleridir. Şeyh Cüneyd, Karaman'da tutunamayınca Varsaklar'ın meskün oldukları yerlere geçmiş; bu sırada çok sayıda Varsak Türkmeni'ni kendine bağlamıştı (Aşıkpaşa-zade, 1332: 266). Osmanlılar, Uzun Hasan'la yaşanan siyasi gerginlik yüzünden Avrupa'dan gelecek yardımın Akkoyunlular'a ulaşmaması için, bu bölgeleri kontrol altına tutmaya çalışmış; yapılan baskılar sonucu Varsak Türkmenleri'nin Safeviler'e meyletmesi hız kazanmıştı. Varsaklar genelde Safevi ordusunda hassa askeri görevlerinde bulunmuşlardır.

Şeyh Haydar'ın ünlü komutanlarından biri olan Uyuz Bey, Varsak Türkmenleri'nden idi (TSMA, No. E 5469/1). Uyuz Bey, Karaman topraklarında Rum Mehmed Paşa'ya karşı savaşan Varsak Beyi'dir. Muhtemelen Toroslar'ın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra Azerbaycan'a göçmüştür. Bundan başka, varsaklardan küçük emirler olarak Musa Bey, Hasan Halife, Mustafa Bey ve Durhasan Halife bilinmektedir (Anonim, 1993: 13).

7. Çepni: Çepniler, Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın soyundan gelen 24 Oğuz boyundan biri olup, Anadolu'ya ilk gelen Türk oymaklarından. Başlangıçta yurtları Samsun bölgesindeki Yukarı ve Aşağı Canik olsa da, daha sonraları Kuzeydoğu Anadolu'da Sivas, Tokat ve Amasya'dan başka geniş bir topluluk halinde Trabzon, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Canik bölgesinde yaşamışlardır. Çepnilerden bir grubu Trabzon-Rum Despotluğu'na karşı 1348'de yapılan sefere Akkoyunlu Tur Ali Bey'le birlikte katılmıştır. Yine Çepni aşiretinin reisi II. Abdi Bey, 1467'de Uzun

Hasan'a Osmanlılara karşı katılarak 1473 Otlukbeli savaşında bulunmuştur. Akkoyunlularda şahzadeler mücadelesinde Sultan Halil'e karşı Şahzade Yakup'u destekleyenlerden biri de Abdi Bey olmuştur (Erdem, 1991: 251). Çepnilerden bir cemaatin de Safevilerin yanında yer aldığı bilinmektedir. Muhtemelen Şeyh Cüneyd, Trabzon saldırısı sırasında Canik civarındaki Türkmenler'den bazı grupları yanına çekebilmişti. Bu vesile ile Safeviler'in hizmetinde Çepni Türkmenleri de yer almıştır. Safevilere hizmet etmiş Çepni mensubu olanlardan, Şah Tahmasb dönemi Kızılbaş emirlerden Süleyman Bey Çepni ve Muhammed Bey Calaloğlu örnek gösterilebilir (Anonim, 1993: 8; Sümer, 1992b: 7-36; Babinger ve Köprülü, 1994: 23).

8. Candaroğulları: Karadeniz bölgesinde kurdukları Candaroğulları Beyliği'nin cemaati olan bir grup Osmanlıların bu bölgeleri ilhak etmesinden sonra (1459-61) Akkoyunlulara katıldı. Candaroğullarından Sinop'un son beyi olan Kızıl Ahmed'in de saltanat mücadelesinde Şahzade Yakup'un yanında yer aldığı bilinmektedir (Erdem, 1991: 254).

9. Hınıslu: Bu aşiret Doğu Anadolu'da Erzurum civarında Hınıs, Tercan ve Karahisar'da meskûn Türkmenlerdi. Bu aşiretten olup Safevi Devleti'ne hizmet etmiş olanlara, Şah İsmail zamanında Emir Hüseyin Han Sultan, Erzurum valisi Hasan Bey Aykutoğlu, Belh hakimi Div Sultan, Emir Sultan, Sufiyan Halife, Nur Ali Halife, Süleyman Sultan; Şah Abbas döneminde ise, Şirvan valisi Aras Sultan ve Yusuf Can Sultan örnek gösterilebilir (Anonim, 1993: 9; Münşi, 2010: 268).

10. Turgudlu: Turgudlular, Karaman'da yaşayan Türk oymaklarından biri idi. Fatih döneminde Veziriazam Rum Mehmed Paşa tarafından Karaman'a yapılan seferde, Karaman yağmalandıktan sonra Turgudoğulları'nın peşine düşülmüşse de bu aşiret, Tarsus tarafına kaçmıştır. II. Bayezid döneminde Mısır seferleri sırasında da Osmanlı ordusunun Toroslar'da bu aşiretle mücadele ettiği bilinmektedir (Gelbolulu, 1997: 845). Bunların da Şah İsmail'le çok iyi ilişkide bulundukları bilinmektedir. Nitekim Şah İsmail'in Turgudoğlu Musa Bey'e yazdığı 1512 tarihli Türkçe mektupta, ondan Karamanlı Ahmed Ağa'nın dedikleriyle amel etmesi istenmiştir (Tekindağ, 1968: 52; Komisyon, 1989: 186). Turgudlular, Şah İsmail'den sonra da Safevi Devleti'ne önemli denebilecek hizmetler vermişlerdir (Sümer, 1992a: 43-52; Ekinci, 2002: 145-146).

11. Karamanlı: Bilindiği üzere Oğuzlardan olan Karamanlı veya Karamanlılar, XII. yüzyılda Aral gölünün doğusundaki Maverâünnehir bölgesinde yaşıyorlardı. Bu yüzyılın ortalarında doğudan gelen Moğol baskısı karşısında anayurtlarını terk ederek batıya doğru göç etmeye başlamışlar, ilk önce Azerbaycan'a yerleşmişler, sonra Şirvan ve Erran'da aşiretin bir kısmını bırakarak batıya doğru yollarına devam etmişlerdir. Karaman aşiretinin Anadolu'ya geçen büyük kısmı, I. Alaeddin Keykubad tarafından 1228'de Mut ve Ermenek civarına yerleştirilmiştir. 1256'ta ise Selçuklula-

rın Moğollara ikinci defa yenilmesi ile sınır bölgelerine yerleştirilmiş; Karamanlılar bu durumdan yararlanarak beyliğin temellerini atmışlardır (Tekindağ, 1977: 316; Sümer, 2001: 455; Boyacıoğlu, 1999: 52-53; Başkan, 2012: 24-29). Azerbaycan'da kalan Karamanlılar sonraları bölgenin siyasi meselelerine karışarak İlhanlılar, Celayirliler (1357-1410) ve Karakoyunlular yönetiminde üst düzey görevlerde de yer almışlardır (Tekindağ, 1977: 316).

Azerbaycan Karamanlıları'nın Safeviler'le olan ilişkilerinin daha Şeyh Haydar döneminde olduğu bilinmektedir. Bayram Bey ve Rüstem Bey Karamanlılar, Şeyh Haydar'ın ordusunda görev alan komutanlardı. İsmail daha Erdebil'de saklanırken sofilerinin başı olan Rüstem Bey Karamanlı, onu şehirden çıkarmış, Bağrav Dağı'na götürmüştür (Hinz, 1992: 83). Bu Rüstem Bey, muhtemelen Varsaklı Uyuz Bey'le birlikte Şeyh Haydar'ın yanında bulunan Tozlukoğlu Rüstem Bey'dir (TSMA, No. E 5469/1). Şah İsmail'in yanında Akkoyunlu Sultan Elvend'e karşı savaşıyan Safevi komutanlarından olan ve devlet kurulduktan sonra Şah İsmail'in kız kardeşi ile evlenen Bayram Bey Karamanlı ise, daha sonra Özbeklerle yapılan savaşta öldürülmüştür (Anonim, 1993: Sümer, 1992a: 54; 12; Efendiye, 1993: 45; Gündüz, 2010: 73).

Anadolu Beylikleri'nden olan Karamanoğullarının Azerbaycan'la ilişkileri Akkoyunlular zamanından itibaren olmuştur. Osmanlılar'ın Karaman'ı ele geçirmesi üzerine Uzun Hasan'a varan Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım beylerin Akkoyunlu'nun yardımıyla 1472'de tekrar devletlerini kurmak istemişlerdir (Erdem, 1991: 262; Erdem, 1993: 153). Karaman'ın Osmanlı'ya ilhakıyla Azerbaycan'da kalan bu aşiretten bazı gruplar ise, Şah İsmail'in ortaya çıkışını fırsat bilerek, 1500'de Karamanoğlu İbrahim Bey'in torunu Mustafa Bey başkanlığında Karaman'a bağlı İçil'ini işgal etmişti. Bu sırada Nasuh diye birisi de Taş-İli'nde ayaklanmıştı. Osmanlı Devleti bu sorunu ancak 1501'de çözebilmiştir (II. Bayezid Ahkam Defteri, 1994: 32,124-125; Solak-Zade, 1989: 421-422; Küçükdağ, 2002: 438).

12. Dulkadırlı: Bu aşiret mensupları yukarıda bahsedilen Dulkadıroğulları Beyliği'nin kurucularıdır. Onların yaşadığı bölgeler daha çok Elbistan ve Maraş olmuştur. Dulkadırlular Safevi Devleti'nin kuruluşundan çok önceleri Erdebil tekkesine bağlanmış olan Anadolu Türkmen aşiretlerinden biridir. Nitekim Şah İsmail'in Akkoyunlular tarafından takip edildiği esnada onu Erdebil'de gizleyen ailelerden biri Dulkadırlılara mensuptu. Ayrıca, Şah'ın Erzincan'a gelip bütün müritlerine etrafında toplanmaları için çağrı yaptığında Dulkadır ilinden de katılmalar olmuştur (Gündüz, 2006: 452). Dulkadırlulardan Safevi sarayında görev almış en meşhur emir Muhammed Kulu Halife Köroğlu olmuştur. Şah İsmail döneminde ona bağlanan Dulkadırlulara ise, Şiraz yönetimi emanet edilmiştir. Bunlar İlyas Bey, Sultan Halil, Ali Sultan, Murad Sultan, Hamza Sultan, Gazi Han, İbrahim Han, Ali Sultan Tatioğlu, Şah Veli Sultan, Berhudar Sultan, Muhammed Can Sultan ve Veli Sultan olmuştur.

Bunlardan başka Esterabad hakimi Muhammed Halife, Horasan hakimi Tebet Ağa, Lorve Fars hakimi Şah Kulu Halife ve Hoy hakimi Mensur Hacılar da devlette üst düzey görevler yapmış Dulkadırlulardandır. Yine, yukarıda bahisölenen Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Veled Han da Şah İsmail hakimiyetinin sonlarında Safevilere katılmışlardır. Şah Tahmasb döneminde görev alanlar ise, Muhammed Bey Dulkadıroğlu ki, bu şahıs 1534 yılında Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Osmanlı tarafına iltica etmiştir. Bunlardan başka mühürdarlık görevini yapmış Şah Kulu Halife, II. İsmail (1576-1577) ve Şah Abbas zamanında Şah Kulu, Ümmet Han, Ahi Han, Yakup Han ve Nadir Han isminde Dulkadırlu emirleri de Safevi Devleti'nde üst düzey görevlerde yer almışlardır (Anonim, 1993: 16; Münşi, 2010: 267; Erdem, 1991: 265; Gündüz, 2006: 452-453).

4. Sonuç

Fetret Devri'nin getirdiği sıkıntılarla uğraşan Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın ortalarından başlayarak, özellikle İstanbul'un fethinden sonra yeniden yapılandırma çerçevesinde bazı değişiklikler, Osmanlı halkı arasında gayri memnun grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fatih döneminde üst düzey görevler, aşiret beyleri yerine medreselerde yetişmiş disiplinli ve bilgili kişilere devredilerek ülkedeki yönetimde medrese kültürü hakim kılınmaya çalışılmıştır. Üst düzey görevlilerin özellikle göçebelere karşı kötü tutumu, küskün bir topluluk oluşturmuştur. Bu durum, özellikle aşiret usullerine bağlı olarak hayatlarını sürdüren Türkmenlerin itirazlarına neden olmuştur. Aynı zamanda klasik Osmanlı eğitiminden uzak kalan bu Türkmen aşiretleri, ehlibeyit sevgisini esas alan zümrelere sempati duymaya başlamış, sonuçta devletine baş kaldıran heterojen gruplar haline dönüşmüşlerdir. Ancak, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yapısal değişiklikler sistemli olarak devlete bağlılığı aşılammış, toplumun büyük kesiminde hanedana ve devlete sadakati öne çıkarmıştır. Devletin bu resmî doktrinine ayak uyduramayan yukarıda bahsi geçen bazı küskün gruplar, bulundukları yerlerde rahat hareket edemeyince, daha serbest olabilecekleri ortamlara yönelmiş ve sayıları binlere varan Anadolu Türkmeni değişik bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu dönemde Azerbaycan'da alt yapısı oluşturulan Safeviye, Halvetiye ve Hurufilik gibi tasavvufî hareketlerin yayıldığı ülkelerden biri de Osmanlı Devleti idi. Bunlardan Safevi Tarikatı, yaklaşık 14. yüzyılın sonlarından itibaren açıkça başlattığı Anadolu'da etkili olma sürecini 15. yüzyılın ortalarından itibaren hızlandırmış, bu durum, Osmanlı Devleti tarafından kabul görmese de Osmanlı toplumunun bir kısmını yakinen ilgilendirmiş ve bunun sonucu Anadolu'dan Azerbaycan'a toplu göçler başlamıştır. İlk toplu göçlerin esas mntıkası Azerbaycan'da Safevi Tarikatı'nın hakim olduğu Erdebil olmuştur. 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında ise Erdebil Safevi teşkilatının güçlenmesi sonucunda Osmanlı topraklarında ehlibeyit anlayışı-

na bağlı bütün gruplar Şah İsmail'e desteklerini artırmış ve bu durum Safevi Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Safevi Tarikatı'na müntesip olup, Azerbaycan'a yerini yurdunu terk etip giden Osmanlı tebaası Türkmenler'in sayısı on binlere ulaşmıştır. Şah İsmail'in kurup kısa bir zamanda güçlü hale getirdiği Safevi Devleti, 1510'dan sonra açıkça Osmanlı Devleti'ni içten tehdit etmeye başlamış; II. Bayezid'in yaşlı ve derviş meşrep durumu, Şah İsmail'in Osmanlı'daki bu faaliyetlerini bir nevi kolaylaştırmıştır. Şah İsmail, II. Bayezid'in aldığı tüm cezai önlemlerine rağmen faaliyetlerinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. Sultan Selim, başlattığı siyasi, dini, ekonomik, millî ve askerî önlemler sonucu 24 Ağustos 1514'te gerçekleşen Çaldıran zaferiyle Safevi yayılcılığının önüne kısmen de olsa geçebilmişse de devlet politikası haline gelen Safevilik, Osmanlı Devleti'ndeki etkilerini Celali isyanları ile devam ettirmiş ve Safevi Devleti'ne Anadolu'dan göçler, 16. yüzyıl boyunca sürmüştür.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

TOPKAPI SARAYI MÜZE ARŞİVİ (TSMA), No.E. 11606; 5469/1.

II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri. (1994). (Haz. İlhanŞahin-FeridunEmecen), İstanbul.

Temel Kaynaklar, Kitap veMekaleler:

AKA, İ. (1991). *Timur ve Devleti*, Ankara.

AKDAĞ, M.(1979).*Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, C. II. Ankara.

AKGÜNDÜZ, A.(1990).*Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. III. (Fatih Devri Kanunnameleri)*, İstanbul.

“AKTAN, C.C., DİLEYİCİ, D., ve SARAC, O. (2002).” “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları-I”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C.7. S. 2. s. 1-20.

AKYILMAZ, G. (2004). “Osmanlı Devletin de Yönetici Sınıf ve Reaya Ayrımı”. *Gazi Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, 1/2, Haziran-Aralık, s. 221-241.

ANONİM. (1993). *Tarih-eKızılbaşan (Kızılbaşlar Tarihi)*. (Çeviren ve şerhler M.E.Mehemmedi), Bakü.

ARAYANCAN, A.A. (2014). “Tarihi Süreçte Muş'ş'lar”. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 72. s. 175-188.

ARSLAN, H. (2001).16. yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*. İstanbul.

ÂŞIKPAŞA-ZÂDE. (1332).*Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul.

AZAMAT, N.(1995).“Erdebili Alaeddin”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11. İstanbul. s. 279.

BABİNGER, F., & KÖPRÜLÜ, F.(1994).*Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul.

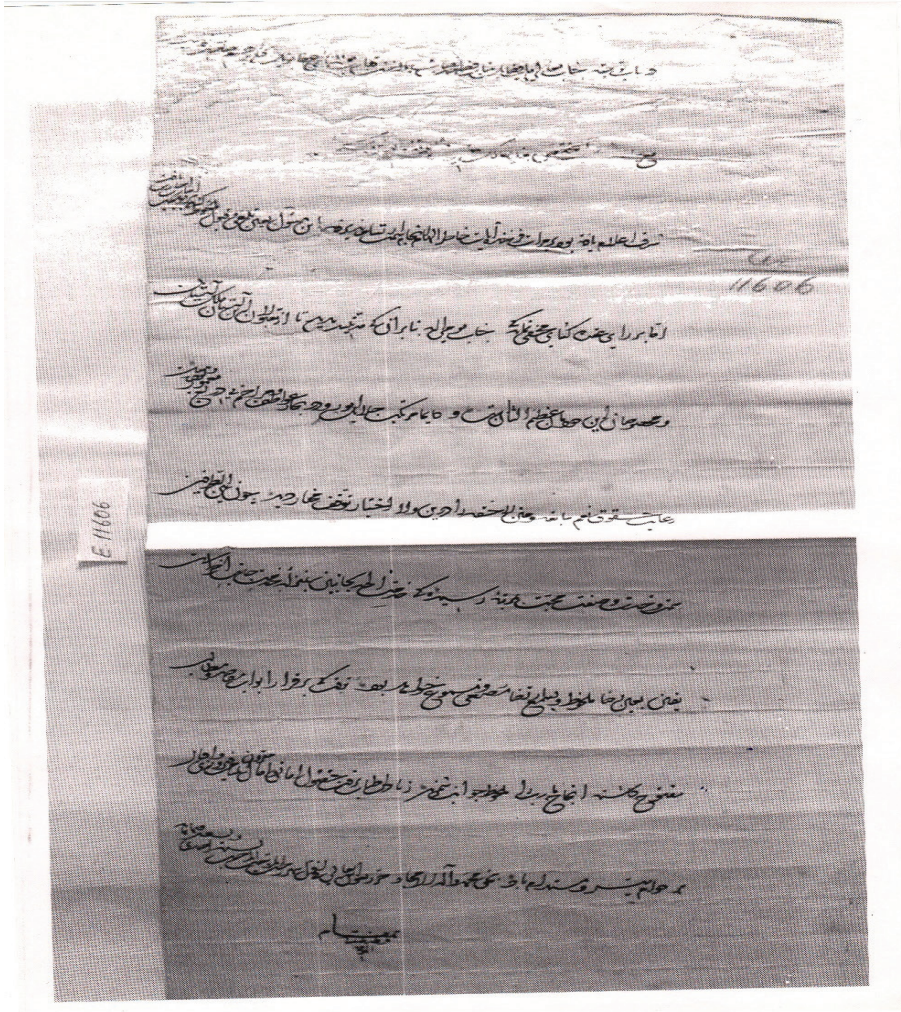
BAKİHANOV, A. A. (1951).*Gülistan-i İrem*. Bakü.

- BAŞKAN, Y. (2012). "Karamanoğullarının Kökeni Meselesi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII. Sayı-1. Temmuz. s. 23-35.
- BİLGİLİ, A. S. (2009). "Devletlik Pir; Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili Vakfı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, Sayı-49. s. 47-94.
- BOYACIOĞLU, R. (1999). "Karamanoğullarının Kökeni". *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, Sayı-1, Sivas. s. 51-57.
- BULUT, H. İ. (2015). "Safevilerin Ehl-i Süneet Karşıtı Politikaları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 76. s. 15-30. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/download/1809/1440> (12.01.2016)
- CELÂL-ZÂDE, M. (1990). *Selim-name*. (Hazırlayanlar: Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar), Ankara.
- DEDEYEV, B. (2006). "Azerbaycan ile Osmanlı Devleti Arasında olan İctimai Münasebetlerdeki Köç Hadiseleri (1450-1520)". *Medeniyet Dünyası*, S.12. Bakü. s.263-270.
- _____. (2008). "Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5. s.217-218.
- _____. (2010). "Sultan Yakub Devrinde Akkoyunlu-Osmanlı Münasebetleri ve Safevi Tarikatı". *Haberler, Tarih, Felsefe, Hukuk. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi*, № 1-2. Bakü. s.58-72.
- EBU BEKR-İ TİHRANİ. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye*. (Çeviren: Mürsel Öztürk), Ankara.
- EFENDİYEV, O. (1993). *Azerbaycan Safeviler Devleti*, Bakü.
- _____. (1997). "Timur i Sefevidskiy ŞeyxXadje Ali", *İzvestiya Akademii Nauk Azerbaydjana*, № 1-4, s.98-102.
- EFENDİZE, O. (1994). "Safevi Devleti'nin Kuruluşunda Azeri Türklerinin Rolüne Dair". *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler II*. Cilt, Ankara, s.813-820.
- EKİNCİ, M. (2002). *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul.
- ERDEM, İ. (1991). "Ak-Koyunlu Devleti'ni Meydana Getiren Aşiretler", (Çeviri J. Woods'un) "The Aqqoyunlu, Clan, Confederation and Empire", Minneapolis (1976) adlı eserinin 197-214 sayfaları arasından yapılmıştır, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, İzmir, s. 243-265.
- _____. (1993). "Ak-Koyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı". *OTAM*, 4, s. 151-159.
- _____, PAYDAŞ, Kazım. (2007). *Akkoyunlu Devleti Tarihi. Siyaset-Tekilat-Kültür*, Ankara.
- ERŞAHİN, S. (2002). *Akkoyunlular*, Ankara.
- EZİMLİ, D. (2013). "Azerbaycan Devlet Geleneğinde Kızılbaşlığın Rolü". *Çingü Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 21, Eylül/Ekim, s. 21-28.
- FERİDUN BEY. (1274). *Münşeatü's-Selatin*. C. I. İstanbul.

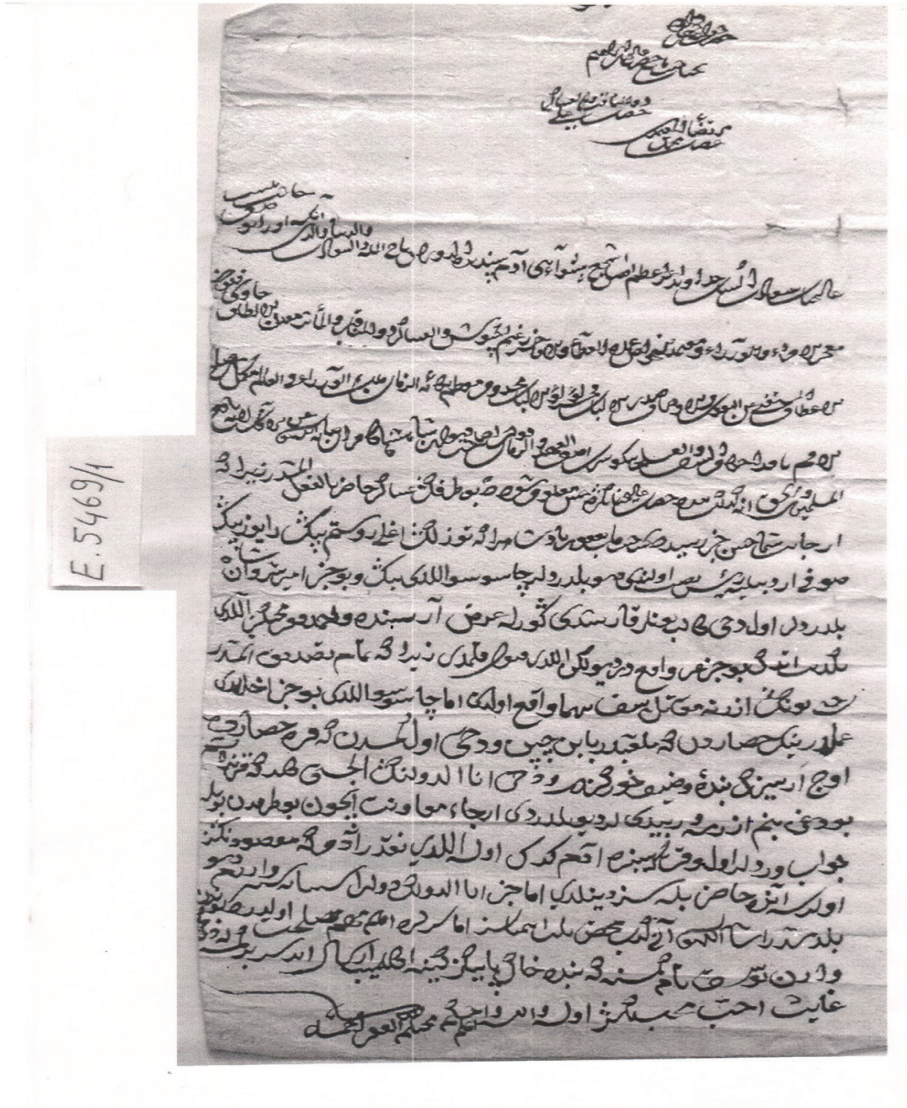
- GÜNAY, Ü. (2003). "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve değişim", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14/1, s. 21-48.
- GÜNDÜZ, T. (2006). "Dulkadirli Türkmenleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul. s. 451-455.
- _____. (2010). *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul.
- Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli. (1997). Haz. Richard F. Kreutel. (Kısaltma: Haniwaldanus Anonimi), İstanbul.
- HINZ, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. (Çev. Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara.
- HOCA SADEDDİN. (1979). *Tâcü't-Tevârih*. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. III. İstanbul.
- İLGÜREL, M. (1993). "Celali İsyanları". *DİA*, C. 7. s.252-257.
- İNALCIK, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı/Devlet, Kanun, Diplomasi*. İstanbul.
- KARADENİZ, Y. (2014a). "Safevi Devletinin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3. Sayı: 3. s.53-67.
- _____. (2014b). "Safevi Devletinin Kuruluşu Meselesi II: Safeviler Döneminde Tarikat-Şeriat Mücadelesi". *Journal of Qafqaz University. Tarih, Hukuk ve Siyasi Bilimler*, Volume 2. Number 1. s. 33-39.
- _____. (2015). "Safevi Tarikatı'nın Seyyidliği ve Şiiliği Meselesi". *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 75. s. 15-28.
- KIRZIOĞLU, F. (1998). *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara.
- KOMİSYON. (1989). "I. Şah İsmail'in Musa Durgutoğlu'na Fermanı". *Azerbaycan Tarihi Üzere Kaynaklar*, Bakü. s. 186.
- KÜÇÜKDAĞ, Y. (2002). "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Şii Propagandalarına Halvetiye ile Karşı Koyma Politikası", *13. Türk Tarihi Kongresi*, 4-8 Eim 1999 Ankara, Ankara, s. 435-444.
- _____. DEDEYEV, B. (2009). "Safeviler'in Nesebine Farklı Bir Bakış". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, Kış yayını, s. 415-424.
- MEHMED B. MEHMED. (1270). *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbar*, III. kısım. İstanbul.
- MUSALI, N. (2011). *I. Şah İsmailin Hakimiyeti*, Bakü.
- MÜNŞİ, İskender Bey Türkman. (2010). *Tarex-e Alemarayı Abbasi*. (Farsçadan tercüme Şahin Farzaliyev), Bakü.
- NECEFLİ, T. (2012). *Azerbaycan Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri*, Bakü.
- ONULLAHİ, S. (1982). *XIII-XVII. Asırlarda Tebriz Şehrinin Tarihi*, Bakü.
- ORUÇ BEY. (1972). *Oruç Beg Tarihi*. Haz. Adsız, İstanbul.
- RECEBLİ, A. (2012). *Azerbaycan Sikkeleri (Coins of Azerbaijan)*. Bakü.
- ROEMER, H.R. (1994). "Kızılbaş Türkmenler, Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları". (Çeviren: Harun Yıldız). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 38. s. 1-9. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/873/863>. Erişimtarihi: 01.07.2015.

- FAZLULLAH B.RÛZBİHAN. (1987). *Tarih-i Alem Ârâ-yiEmînî*. (Rusça'ya çev. G. Minorska-ya), Bakü.
- SAVAŞ, S. (2002). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara.
- SAYDAM, A. (2009). "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20, s.9-31. http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/20/20_2.pdf. Erişimtarihi: 01.07.2015.
- SEVİNÇ, N. (1999). *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul.
- SOLAK-ZÂDE. (1989). *Tarih*. C. I. (Haz. Vahit Çabuk), Ankara.
- SÜMER, F. (1992a). *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, Ankara.
- _____. (1992b). *Çepniler*, İstanbul.
- _____. (2001). "Karamanoğulları", *DİA*, C. XXIV. s. 454-460.
- MEHMED SÜREYYA. (1996). *Sicill-i Osmani*, C. V. İstanbul.
- ŞAHİN, İ. (1999). "Göçebeler". *Osmanlı*, C. IV. Ankara. s.132-141.
- ŞEREFHAN BİTLİSİ. (1976). *Şeref-Nâme*. (Rusça'ya çev. E.İ.Vasilyev), Moskva. 1976.
- TABAKOĞLU, A. (1999). "Osmanlıİctimai Yapısının Ana Hatları". *Osmanlı*, IV. Ankara.s. 17-31.
- TANSEL, S. (1966). *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul.
- TAŞĞIN, A. (2009). "Safevî – Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dinî Söylemin Siyasal Propaganda Aracı olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 49, s.209-223.
- TEBRİZÎ, Hafız Hüseyin Kerbelâyî. (1349). *Ravzetü'l-Cinân ve Cennetü'l-Cinân*, C. II. Tahran.
- TEKİNDAG, M.C.Ş. (1968). "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi". *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVII/22. s.49-76.
- _____. (1977). "Karamanlılar". *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. VI. İstanbul. s.316 330.
- TOGAN, Z. V.(1970)."Azerbaycan". *İA*. C. II. İstanbul. s. 91-118.
- UZUNÇARŞILI, İ. H.(1984). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- _____. (1998). *Osmanlı Tarihi*, C. II. Ankara.
- ÜZÜM, İ.(2002). "Kızılbaş". *DİA*, C. 25. s.546-557.
- VİLAYETİ, A. A.(1998). *Şah İsmail Safevî Devrinde İranın Harici Alakalar Tarihi*, Bakü.
- YAZICI, T.(1988)."Safevîler".*İA*, C. 10. İstanbul. s. 53-59.

EKLER

Belge 1: II. Bayezid'den Akkoyunlu Devleti'ne, orada bulunan Osmanlı memurlarının korunmasına dair mektup, Receb 891 (Temmuz 1486) (TSMA, No. E. 11606)

Belge 2: Şeyh Haydar'ın Tozlukoğlu Rüstem ve Uyuz Bey komutanlığında Şirvanşah üzerine hücumu hakkında Ahmed imzasıyla II. Bayezid'e gönderilen mektup, Temmuz 1488 (TSMA, No. E. 5469/1)

